

EDVARD
RADERFURD

Pariz

I TOM

Prevela
Aleksandra Čabraja

 Laguna 

Naslov originala

Edward Rutherfurd

PARIS: THE NOVEL

Copyright © 2013 by Edward Rutherfurd

Translation copyright © 2017 za srpsko izdanje, LAGUNA



Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Ova knjiga je posvećena
uspomeni na mog rođaka
Žan-Luja Brizara,
pedijatra u bolnici Božon,
Britanskoj bolnici i Američkoj bolnici u Parizu.*

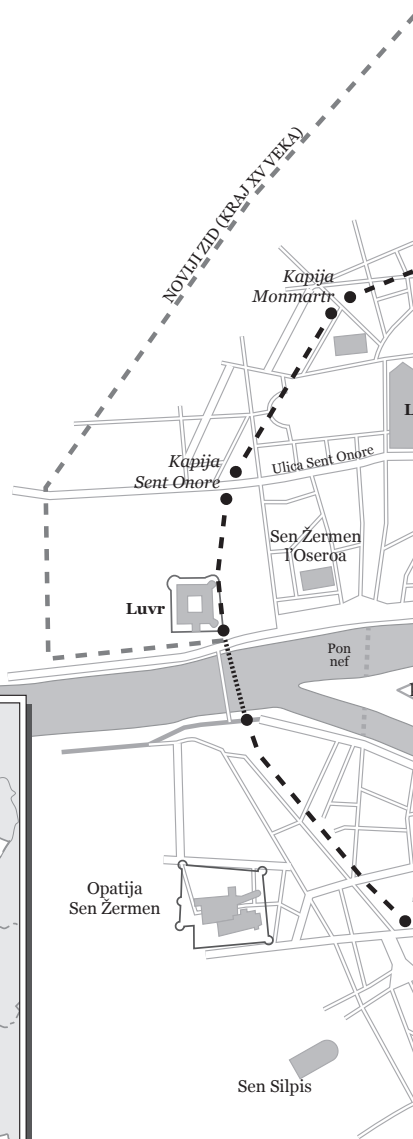
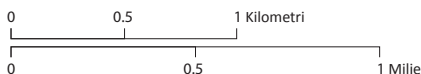
Sadržaj

Mape		viii–xi
<i>Prvo poglavlje</i>	1875.	1
<i>Drugo poglavlje</i>	1883.	24
<i>Treće poglavlje</i>	1261.	52
<i>Četvrto poglavlje</i>	1885.	88
<i>Peto poglavlje</i>	1887.	114
<i>Šesto poglavlje</i>	1307.	139
<i>Sedmo poglavlje</i>	1887.	198
<i>Osmo poglavlje</i>	1462.	303
<i>Deveto poglavlje</i>	1897.	332
<i>Deseto poglavlje</i>	1572.	426
<i>Jedanaesto poglavlje</i>	1604.	452
<i>Dvanaesto poglavlje</i>	1898.	473
<i>Trinaesto poglavlje</i>	1898.	495



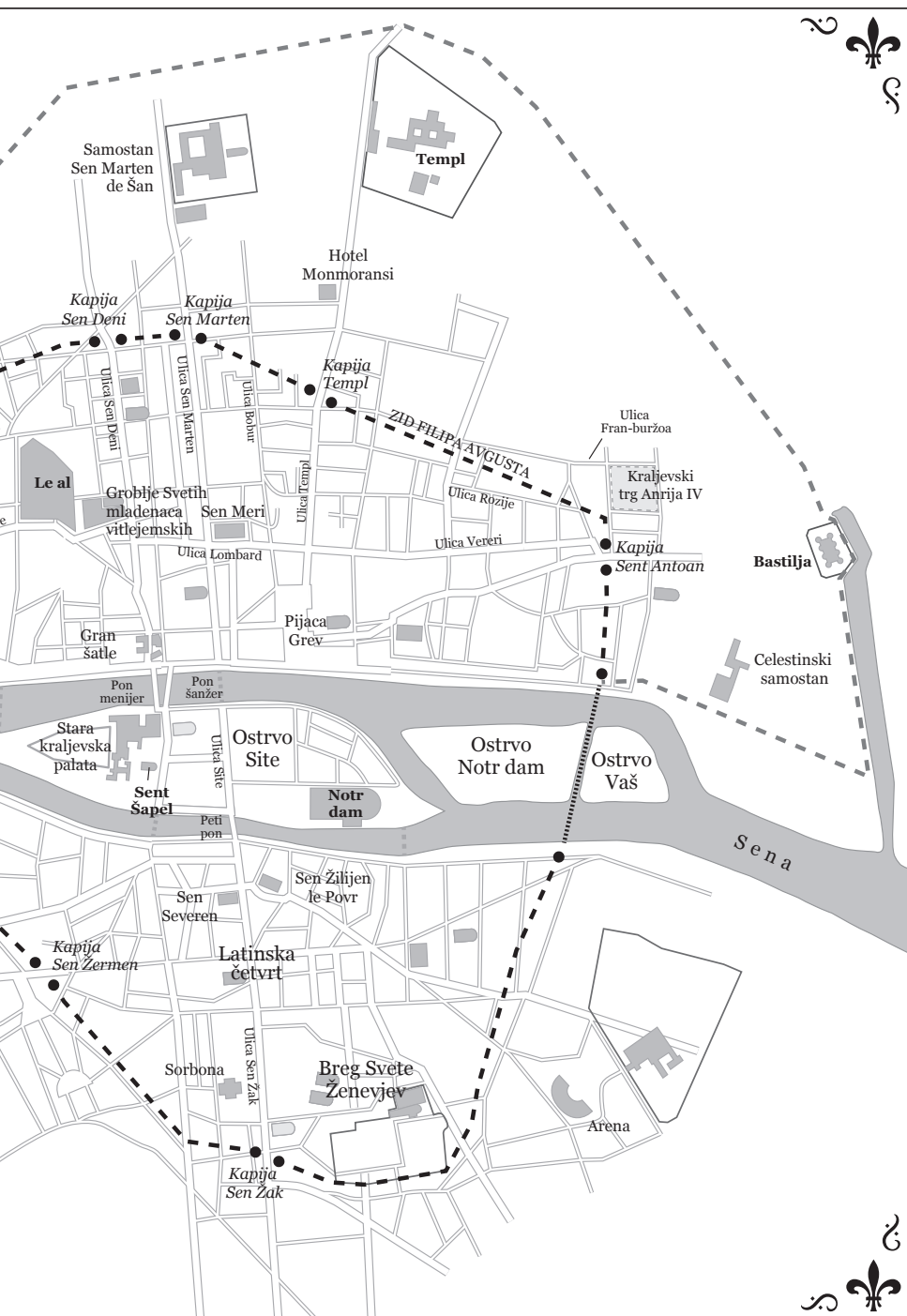
?

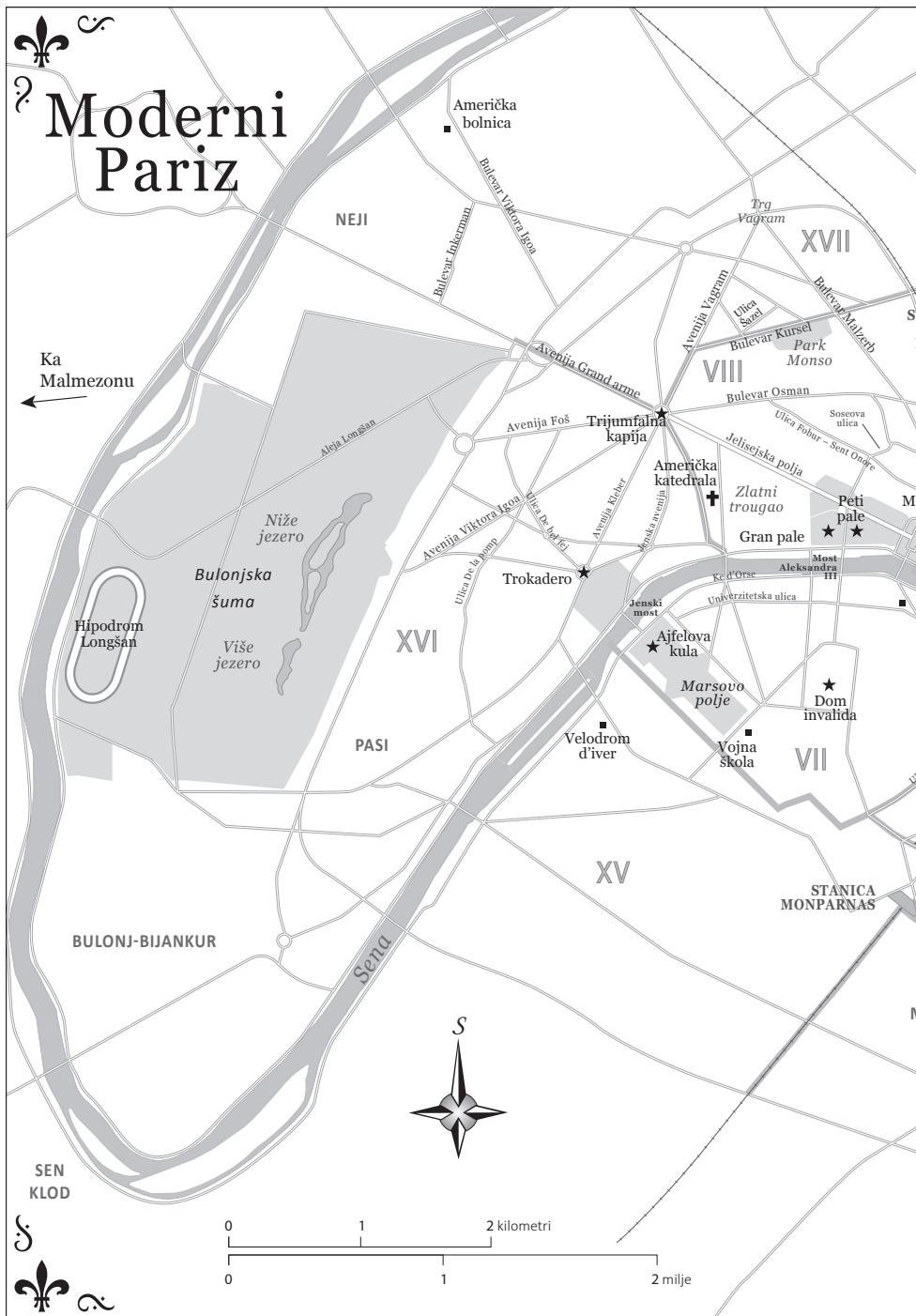
Stari Pariz



S









Prvo poglavlje

1875.

*P*ariz. Grad snova. Grad raskoši. Grad svetaca i naučnika.
Grad veselja.
Leglo poroka.
Za dve hiljade godina, Pariz je video sve.



Julije Cezar je prvi uočio mogućnosti mesta na kome se nastajilo skromno pleme Parizi. U to doba, sredozemne oblasti južne Galijske već pokolenjima su bile rimske provincije; ali kad je Cezar odlučio da u svoju imperiju uvede i nepokorna keltska plemena severne Galijske, nije mu trebalo mnogo da to i ostvari.

Rimljani su ubrzo shvatili da je to logično mesto za izgradnju grada. Kao oblast u kojoj su se skupljali proizvodi sa ogromnih plodnih polja severne Galijske, teritorija Pariza nalazila se oko plovne reke Sene. Južno od njenog gornjeg toka, teret se kopnom lako prebacivao do ogromne reke Rone, koja je tekla sve do velikih sredozemnih luka. Severno je pak Sena vodila ka moreuzu sa čije se suprotne strane nalazilo Britansko

ostrvo. Bio je to ogroman rečni sistem koji je povezivao južni i severni svet. Grčki i feničanski trgovci koristili su ga još pre nastanka Rima. Mesto je bilo savršeno. Središnja teritorija koju su nastanjivali Parizi bila je smeštena u širokoj i plitkoj dolini kroz koju je Sena tekla u nizu elegantnih zaokreta. U središtu te doline, na prelepoj rečnoj okuci što skreće od istoka ka zapadu, reka se širila stvarajući nekoliko većih rečnih ostrva, poput ogromnih brodova ukotvljenih u rečnom toku. Na severnoj obali, močvare i polja prostirali su se i širili na sve strane, sve do obronka niskog grebena što ih je okruživao u daljini i iz kojeg je štrčalo nekoliko brda i brežuljaka, od kojih neki behu obrasli vinovom lozom.

Na južnoj obali, međutim – levoj obali posmatrano od izvora ka ušću – teren u blizini reke blago se nadimao u nisku i široku zaravan, poput stola uzdignutog iznad vode. Tu su Rimljani izgradili svoj grad, veliki forum i glavni hram na vrhu tog stola, sa amfiteatrom u blizini, okružene sa svih strana mrežom ulica u obliku rešetke i putem što je od severa ka jugu vodio pravo kroz središte grada i preko reke do najvećeg rečnog ostrva, koje je sad predstavljalo predgrađe s prelepim hramom posvećenim Jupiteru, i s kojeg se preko još jednog mosta prelazilo na severnu obalu. Grad je prvobitno nazvan Lutecija. Međutim, bio je poznatiji kao Pariz.



U mračnom srednjem veku, posle pada Rimskog carstva, germansko pleme Franci osvojilo je teritoriju Franačke države, kako je tada nazvana, ili Francuske. Njena bogata prostranstva napadali su Huni i skandinavski vikinzi. Međutim, ostrvo u sredini reke sa svojim drvenim ogradama, poput kakvog nasukanog starog broda, uporno je odoljevalo. U srednjem

veku preraslo je u veliki grad s lavirintom gotičkih crkava, visokih drvenih kuća, mračnih uskih ulica i smrdljivih podruma nanizanih duž obe obale Sene, i opasan visokim kamenim zidinama. Ostrvo je krasila elegantna katedrala Notr dam. Gradski univerzitet poštovan je u čitavoj Evropi. Pa ipak, čak i tada Englezi su uspeli da ga osvoje. Pariz je lako mogao i da ostane u rukama Engleza, da se nije pojavila čudesna devica Jovanka Orleanka, koja ih je oterala.

Stari Pariz: grad jarkih boja i uskih ulica, karnevala i kuge. A onda se pojavio novi Pariz.

Promena se dogodila postepeno. Od renesanse su u tamnoj srednjovekovnoj masi grada počeli da se šire svetliji i klasičniji prostori. Kraljevske palate i raskošni trgovi davali su gradu novi sjaj. Široki bulevari krčili su sebi puteve među starim, oronulim naseljima. Ambiciozni vladari zidali su građevine dostojne starog Rima.

Pariz je menjao lice usklađujući se s blistavošću Luja Četrnaestog i otmenošću Luja Petnaestog. Doba prosvećenosti i nove Republike, nastale nakon Francuske revolucije, ohrabrialo je klasičnu jednostavnost, dok je Napoleonovo doba za sobom ostavilo u nasleđe carsku raskoš.

U novijoj istoriji, te promene ubrzalo je arhitektonsko planiranje grada. Velika mreža bulevarâ barona Osmana i duge, prave ulice duž kojih su se nizale otmene kancelarije i stanovi, građena je tako temeljno da je već tada u mnogim delovima Pariza šarolika zbrka srednjovekovnih zdanja skoro sasvim izbrisana.

Pa ipak, stari Pariz je još uvek bio tu, iza skoro svakog ugla, nadahnut sećanjima prošlih vekova i davnašnjih života. Sećanjima upornim poput stare, gotovo zaboravljene melodije koja je, kad se opet začuje – u drugom dobu, u drugom tonalitetu, bilo na harfi ili na kololiri – uvek ista. To je bila njegova večita prefinjenost.

Je li Pariz sada dostigao unutrašnju ravnotežu? Taj stari gospodin patio je i opstajao, posmatrao uspon i pad carevina. Haos i diktaturu, monarhiju i republiku: Pariz je probao sve. A šta mu se najviše dopalo? Ah, to je pitanje... uprkos svojoj starosti i otmenosti, činilo se da to ni sam ne zna.

Nedavno je stari gospodin pretrpeo još jednu tešku krizu. Pre četiri godine njegovi stanovnici počeli su da jedu pacove. Isprva su bili poniženi, potom nasmrt pregladneli. Na kraju su počeli da nasrću jedni na druge. Ubrzo su na lomačama spaljivani leševi, a vetar je nosio miris smrti i odjek pucnjeva streljačkog voda.

Sada, hiljadu osamsto sedamdeset pete, grad se oporavljao. Ali mnoga pitanja su i dalje ostala nerešena.



Dečaku su bile tek tri godine. Plavokoso, plavooko dete. Ponešto je već znao. Ponešto su još uvek krili od njega. A bilo je i tajni.

Otac Gzavije se zagledao u njega. Koliko samo dečak liči na majku. Otac Gzavije je bio sveštenik ali je voleo jednu ženu, majku ovog deteta. Priznavao je sebi tu strast, ali je ipak u potpunosti vladao sobom. Niko ne bi mogao primećiti da je zaljubljen. Što se tiče dečaka, Bog je sigurno imao nekakav naum za njega.

Možda da ga treba žrtvovati.

Bio je sunčan dan u otmenom vrtu Tiljerije ispred Luvra, gde su dadilje gledale decu kako se igraju, a otac Gzavije doveo dečaka u šetnju. Otac Gzavije: porodični ispovednik, prijatelj u nevolji, sveštenik.

„Kaži mi sva svoja imena?“, upitao je vedro dečaka.

„Rolan, D'Artanjan, Djedone de Sinj.“ Znao ih je sve napamet.

„Bravo, mladiću.“ Otac Gzavije Parl-Du bio je sitan, mišićav čovek četrdesetih godina. Nekada davno bio je vojnik. Nakon pada s konja neprestano su ga mučili bolovi u leđima – mada je to retko ko znao.

Međutim, vojnički dani ostavili su i druge tragove. Izvršavao je svoju dužnost. Gledao je ubijanja. Gledao je i gore stvari od ubijanja. A na kraju mu se učinilo da mora postojati nešto bolje od toga, nešto plemenitije, neprolazni plamen svetlosti i ljubavi u jezivoj tami ovog sveta. Pronašao ga je u srcu Svete crkve.

Takođe je bio monarhista.

Celog života je poznavao dečakovu porodicu, a sad ga je posmatrao s naklonošću, ali i sa sažaljenjem. Rolan nije imao ni brata ni sestru. Njegova majka, ta divna duša, žena kojom bi se sam rado oženio da nije odabrao drugačiji poziv, patila je zbog slabog zdravlja. Moglo se dogoditi da budućnost porodice spadne samo na maloga Rolana: težak teret za dečakova pleća.

Međutim, Gzavije je znao da, kao sveštenik, mora da posmatra širu sliku. Kako su ono govorili jezuiti? „Dajte nam dečaka pre nego što napuni sedam godina, i biće naš doživotno.“ Šta god da je Bog namenio ovom detetu, bilo da mu takva služba donese sreću ili ne, otac Gzavije će ga voditi ka njoj.

„A ko je bio Rolan?“

„Rolan je bio junak.“ Dečak diže glavu, očekujući pohvalu. „Mama mi je čitala priču. On je bio moj predak“, dodao je ozbiljno.

Sveštenik se nasmeši. Čuvena *Pesma o Rolanu** bila je dirljiva i romantična priča od pre hiljadu godina, o tome kako

* Franc.: *La chanson de Roland*, u srpskom prevodu *Pesma o Rolandu*. (Prim. prev.)

je prijatelj cara Karla Velikog ostao odsečen od vojske koja je prelazila planine. O tome kako je Rolan dunuo u rog prizivajući pomoć, ali uzalud. O tome kako su ga Saraceni ubili, i kako je car plakao za svojim prijateljem. Tvrdnja porodice De Sinj da je to njihov predak bila je maštovita ali dopadljiva.

„Ostali tvoji preci bili su vitezovi krstaši“, reče otac Gzavije, ohrabrujuće klimnuvši glavom. „Ali to je prirodno. Ti si plemenitog roda.“ Zastao je. „A ko je bio D’Artanjan?“

„Čuveni musketar. I on je bio moj predak.“

Naime, junak knjige *Tri musketara* zaista je bio zasnovan na stvarnom čoveku. A jedan član Rolanove porodice oženio se plemkinjom istog prezimena u vreme Luja Četrnaestog – mada je sveštenik sumnjao da su se oni toliko dičili tom vezom pre nego što je roman proslavio njeno prezime.

„Tvojim venama teče krv D’Artanjana. To su bili vojnici koji su služili svom kralju.“

„A Djedone?“, upita dečak.

Čim je izgovorio tu reč, otac Gzavije se trgao. Mora biti oprezan. Ima li ovo dete ikakvu predstavu o užasima giljotine koji se kriju iza njegovog poslednjeg imena?

„Prezime tvog dede je lepo, znaš“, odgovorio je. „Ono znači ’božji dar’.“ Na trenutak se zamislio. „Rođenje tvoga dede je bilo – neću reći čudo – ali znak. I upamti jedno, Rolane“, nastavi sveštenik. „Znaš li koji je moto tvoje porodice? To je veoma važno. *’Selon la volonté de Dieu’* – Po Božjoj volji.“



Otac Gzavije je pogledom obuhvatio okolinu. Na severu se nalazilo brdo Monmartr, na kome su pre šesnaest vekova paganski Rimljani mučili Svetog Denija. Na jugozapadu, iza

tornjeva Notr dama, dizala se padina iznad leve rečne obale gde je, u doba raspada Rimskog carstva, nepokolebljiva Sveta Ženevjev molila Boga da odbrani grad od Atile i njegovih Huna – i njene molitve su uslišene.

Uvek iznova, pomislio je sveštenik, Bog je u odsudnim trenucima štitio Francusku. Zar im nije i onda kad su muslimani prvi put krenuli iz Afrike i Španije, preteći da pokore čitavu Evropu, poslao velikog generala, dedu Karla Velikog, da odbije njihove napade? Kada su Englezi posle dugog srednjovekovnog rata sa francuskim kraljevima čak uspeli da osvoje i Pariz, zar Bog nije poslao Francuskoj devicu Jovanku Orleanku da povede svoju vojsku do pobeđe?

Što je bilo najvažnije od svega, Bog je podario Francuskoj kraljevsku porodicu čije su kapetinska, valoaska i burbonska grana već trideset godina vladale ovom svetom zemljom, objedinile je i donele joj slavu.

A tolike vekove, porodica Sinj je verno služila svim tim božanski miropomazanim kraljevima.

To je bilo dečakovo nasleđe. On će to i sam s vremenom shvatiti.



Došlo je vreme da krenu kući. Iza njih se, na kraju Tiljerija, nalazio široki otvoreni prostor Trga Konkord. Od njega, veličanstvena Jelisejska polja pružala su se čitava tri kilometra, sve do Trijumfalne kapije.

Dečak je bio još suviše mali da razume istorijsku ulogu Trga Konkord. Što se tiče Trijumfalne kapije, koliko god bila raskošna, otac Gzavije nije voleo taj republikanski spomenik.

Umesto u tom pravcu, ponovo se zagledao ka brdu Monmartr – gde se nekada uzdizao paganski hram; gde

su Rimljani mučili Svetog Denija; i gde su se u skorašnjim gradskim nemirima odigrale tako jezive scene. Stoga je bilo veoma prigodno što je upravo te godine na tom mestu, pored vetrenjača, iznikao novi hram, hram katoličke Francuske, čija je čista bela kupola blistala nad gradom poput golubice. *Sacré Coeur*, Bazilika Svetog srca.

To je bio hram u kome je dečak trebalo da služi. Jer je Bog s razlogom spasao njega i njegovu porodicu. Trebalo je prevazići sramotu i vaspоставiti veru.

„Možeš li malo da se prošetáš?“, upita on. Rolan klimnu glavom. Sveštenik se sa osmehom sagnu i uhvati dečaka za ruku. „Hoćemo li da otpevamo neku pesmicu?“, upita on. „’*Frère Jacques*’, možda?“

I tako su sveštenik i dečak, držeći se za ruke, praćeni pogledima dadilja i njihovih štićenika, pevajući krenuli iz vrta.



Kada je Žil Blanšar stigao do onog kraja Jelisejskih polja gde se nalazio Luvr i krenuo naviše ka crkvi Madleni, imao je sve razloge da bude srećan. Već je imao dva sina, dva dobra dečaka. Međutim, oduvek je želeo kćerku. A tog jutra u osam sati, žena mu je podarila devojčicu.

Imao je samo jednu brigu. A njeno razrešenje iziskivalo je izvesnu domišljatost – zbog čega je, u ovom trenutku, išao na sastanak sa damom koja nije bila njegova supruga.

Žil Blanšar je bio lepo građen i snažan muškarac iz imućne porodice. Vek ranije, kada se blistava rokoko monarhija Luja Petnaestog suočila sa velikim idejama prosvetećenosti a Francuska revolucija okrenula čitav svet naopačke, njegov predak bio je knjižar radikalnih nazora. Knjižarev sin, Žilov deda, bio je lekar koji je u vreme Revolucije zapao za oko slavlrenom generalu Napoleonu Bonaparti i ne osvrćući se

krenuo za njim. Ugledni lekar u doba Napoleonovog carstva i obnovljene burbonske monarhije koja je potom usledila, konačno se povukao u raskošnu kuću u Fontenblou, koja se još uvek nalazila u posedu njegove porodice. Žena mu je poticala iz trgovačke porodice i u sledećom naraštaju Žilov otac je postao poslovan čovek. Baveći se prodajom žita na veliko, sredinom devetnaestog veka stekao je znatan imetak. Žil se uključio u njegov posao, a sada je, u trideset petoj godini, bio spreman da ga preuzme od oca, čim taj ugledni gospodin bude konačno rešio da se povuče.

Kod Madlene Žil je skrenuo udesno. Voleo je taj bulevar jer je vodio pored ogromne, nove gradske opere. Pariska *Opéra*, koju je projektovao Garnije, završena je tek početkom te godine, ali je već postala gradska znamenitost. Pored brojnih skrivenih čudesa – među kojima se nalazilo i genijalno veštačko jezero u podrumu pomoću kojeg se kontrolisao nivo vode u močvarama ispod nje – Opera je bila tako veličanstvena da je sa svojim velikim okruglim krovom podsećala Žila na ogromni, kitnjasti *gâteau*. Bila je raskošna, bila je veličanstvena i odisala je duhom vremena – bar za srećne momke poput njega.

A sada je došao nadomak mesta svog sastanka. Nešto malo iza Opere, na uglu, nalazio se *Café Anglais*. Za razliku od Opere, on je spolja bio prilično neugledan. Međutim, unutrašnjost je bila sasvim drugačija. Bila je dovoljno raskošna i za kraljevske goste. Pre nekoliko godina, nemački i ruski car su tu održali svoju legendarnu zajedničku gozbu koja je potrajala osam sati.

Gde bi drugde Žil mogao da povede Žozefinu na ručak?

Tog dana za ručak su otvorili veliku sobu sa ukrasnim panelima zvanu *Le Grand Seize*. Prolazeći pored konobara koji su se klanjali, kraj ogledala u pozlaćenim ramovima i sobnih biljaka, Žil ju je odmah uočio.

Žozefina Tesije je bila od onih pomodarki koje su konobari smestali u središte sale – osim ako bi im dama došapnula da ne želi da privlači pažnju. Bila je otmeno i skupoceno odevena, u svetlosivoj svilenoj haljini sa čipkastim okovratnikom i sa elegantnim šeširićem ukrašenim perom.

Dočekali su ga šuštanje svile i opojan miris. Žil je ovlaš poljubio Žozefini ruku, seo i rekao konobaru da im donese šampanjac.

„Slavimo?“, upita dama. „Imaš dobre vesti?“

„Devojčica.“

„Čestitam.“ Nasmejala se. „Baš mi je drago zbog tebe, dragi moj Žil. Upravo to si i želeo.“

Žil pomisli kako je imao izuzetnu sreću što je bio Žozefinin ljubavnik dok su oboje još bili mladi. Uprkos svem bogatstvu, mislio je, sada više ne bi mogao da priušti sebi vezu s njom. Tih dana ju je izdržavao jedan veoma bogat bankar. Uprkos tome, Žil je njihov odnos smatrao najboljim što jedan muškarac može da ima. Bila mu je bivša ljubavnica, bliska i poverljiva prijateljica.

Stigao je šampanjac. Nazdravili su rođenju njegove kćerke. Zatim su naručili hranu i proćaskali o svemu i svačemu. Tek kada su im doneli laganu bistru supu, Žil je naćeo temu koja ga je mućila.

„Postoji jedna teškoća“, rekao je. Žozefina je čekala. Žil se smrknu. „Moja žena želi da dete nazove Mari“, rekao je napokon.

„Mari“, ponovi njegova prijateljica. „Nije loše ime.“

„Obećao sam ti, ako budem imao kćerku, da ću joj dati tvoje ime.“

Ona ga iznenaćeno pogleda.

„To je bilo davno, *chéri*. Nije važno.“

„Ali važno je. Ja želim da joj dam ime Žozefina.“

„A šta ako tvoja žena poveže to ime sa mnom?“

„Ona ne zna za nas. Siguran sam u to. Zahtevaću da devojčica dobije ime Žozefina.“ Turobno je pijuckao šampanjac. „Stvarno misliš da postoji ta opasnost?“

„Možeš biti siguran da joj ja to neću reći“, odgovori Žozefina. „Ali neko drugi bi mogao...“ Ona odmahne glavom. „Igraš se vatrom.“

„Nameravao sam da joj kažem“, nastavi on uporno, „da želim da devojčici dam ime po carici Žozefini.“

Prelepa Napoleonova žena, ljubav carevog života. Romantična legenda – u neku ruku.

„Ali ona je bila poznata po svom neverstvu“, podseti ga Žozefina. „To možda nije dobar primer za tvoju kćerku.“

„Nadao sam se da ćeš ti smisliti neki izgovor.“

„Ne.“ Žozefina odmahne glavom. „Prijatelju, to je veoma loša ideja. Nazovi svoju kćerku Mari i usreći ženu. To je sve što imam da ti kažem.“

Sledeće jelo bio je još jedan specijalitet kuće: komadi jastoga u aspiku. Razgovarali su o starim prijateljima i operi. Tek kad su im za desert doneli voćnu salatu, Žozefina je, pošto je nekoliko trenutaka zamišljeno posmatrala Žila, ponovo pokrenula pitanje njegovog braka.

„Želiš li da unesrećiš svoju ženu, *chéri*? Da li ti se ona nešto zamerila?“

„Nipošto.“

„Jesi li joj neveran?“

„Ne.“

„Da li te ona usrećuje?“

On slegne ramenima.

„Odgovara mi.“

„Moraš naučiti da budeš srećan, Žil“, reče ona uzdišući. „Imaš sve što želiš, uključujući i svoju ženu.“

Žozefina se nije čudila, pa čak ni iznenadila kada se Žil Blanšar oženio. Žena mu je bila rođaka s majčine strane i imala je veliki miraz. Kako se Žil izrazio u to vreme: „Dva dela porodične imovine opet su se spojila.“

Ali se Žil i dalje mrštio.

Žozefina Tesije je u svom životu izučavala mnoge muškarce. To joj je bio zanat. Smatrala je da su muškarci često nezadovoljni zbog toga što im posao kojim se bave ne odgovara. Za neke druge se čak moglo reći da su se rodili u pogrešno vreme – poput, na primer, muškarca rođenog da postane vitez na belom konju, a zarobljenog u modernom svetu. Ali Žil Blanšar se savršeno uklapao u Francusku devetnaestog veka.

Kad je Francuska revolucija srušila moć kralja i aristokratije – *ancien régime* – otvorila je širom vrata bogatim, visokim slojevima buržoazije. Napoleon je stvorio svoju ličnu viziju Rimskog carstva, sa sopstvenim trijumfalnim kapijama i svojom žudnjom za slavom, ali je takođe pazio da se dopadne i pouzdanoj srednjoj klasi. A tako je ostalo i posle njegovog pada.

Istina, neki konzervativci su želeli povratak tog starog režima, ali jedini put kada je obnovljena burbonska monarhija to pokušala, hiljadu osamsto tridesete, Parižani su svrgnuli burbonskog kralja i doveli Luja Filipa, kraljevskog rođaka orleanske grane, za svog ustavnog i pravog buržoaskog monarha.

S druge strane bilo je radikala, čak i socijalista, koji su mrzeli novu buržoasku Francusku, i priželjkivali novu revoluciju. Međutim, kad su hiljadu osamsto četrdeset osme izašli na ulice misleći da je došlo njihovo vreme, nije stvorena socijalistička država već konzervativna republika, za kojom je usledila raskošna buržoaska carevina pod Napoleonom III

– bratancem velikog cara – u kojoj su ponovo bili povlašćeni bankari i mešetari, krupni zemljoposjednici i trgovci. Ljudi poput Žila Blanšara.

To su bili ljudi koji su sa svojim prelepo obučenim ženama jahali po Bulonjskoj šumi na zapadnom obodu grada, ili se skupljali na otmenim večernjim predstavama u ogromnoj novoj Operi, gde su Žil i njegova žena bili rado viđeni. Žozefina je smatrala kako nema sumnje da je Žil Blanšar izvukao najbolje od ovog veka.

Uostalom, imao je čak i nju.

„Šta te muči, prijatelju?“, upitala je ona blago.

Žil se zamisli. Znao je da je zaista imao sreće. I cenio je ono što je imao. Voleo je svoju staru porodičnu kuću na Fontenblou, sa ograđenim dvorištem, očev nameštaj iz doba Prvog carstva i knjige u kožnom povezu. Voleo je elegantni kraljevski *château* u gradu, stariji i skromniji od ogromne versajske palate. Nedeljom je šetao po obližnjoj šumi Fontenblo ili jahao do sela Barbizona, gde je Koro slikao pejzaže ispunjene čudesnom svetlošću reke Sene. U Parizu je uživao trgujući na velikoj srednjovekovnoj pijaci *Les Halles* – Le Al, među živopisnim tezgama, mnoštvom ljudi i mirisima sira, trava i voća iz svih krajeva Francuske. Ponosio se svojim odličnim poznavanjem drevnih gradskih crkava i starih krčmi sa dubokim vinskim podrumima.

Pa ipak, sve to mu nije bilo dovoljno.

„Dosadno mi je“, reče on. „Želim da se bavim nečim drugim.“

„Čime, dragi moj Žil?“

„Imam plan“, poveri joj on. „Zapanjićeš se.“ On odmahnu rukom u širokom luku. „Novi posao za čitav Pariz.“

Govoreći o novom Parizu, Žil Blanšar nije mislio samo na široke bulevare barona Osmana. Još od davnih dana velikih

francuskih gotičkih katedrala, Pariz je sebe rado smatrao – bar u severnoj Evropi – predvodnikom mode. Parižanima nije bilo nimalo drago kad je pre četvrt veka ekstravagan-tnom staklenom palatom izgrađenom u tu svrhu London osvojio svetske naslovne strane svojom Velikom izložbom* svega što je novo i uzbudljivo u svetu. Ubrzo zatim, istim sto-pama krenuo je i Njujork. Međutim, hiljadu osamsto pedeset pete Pariz je bio spreman da uzvрати udarac, a njihov novi car, Napoleon III, otvorio je Univerzalnu izložbu industrije i umetnosti** u neverovatnoj dvorani od metala, kamena i stakla na Jelisejskim poljima. Desetak godina kasnije Pariz je to ponovio, ovog puta na širokim poljima na levoj obali, poznatijim kao Marsova polja. Ta izložba, iz hiljadu osamsto šezdeset sedme, bila je najveća koju je svet ikada video i na njoj su prikazana brojna čudesa, među kojima i Simensov prvi električni dinamo.

„Želim da otvorim robnu kuću“, reče Žil. Robne kuće su već postojale u Njujorku: *Mejsis* je odlično poslovaо. U Lon-donu je *Vajtlis* imao robnu kuću u predgrađu i još nekoliko svojih radnji u gradu, ali to još uvek nije bilo ništa spektakular-no. Pariz je već bio ispred njih po veličini i stilu, sa *Bon Mar-šeom* i *Prentonom*. „To je budućnost“, reče Žil. Počeo je da joj opisuje radnju kakvu je zamislio, ogromnu palatu u kojoj se razne vrste robe prodaju brojnim kupcima. „Otmenost,

* Prva svetska izložba, održana u Hajd parku u Londonu 1851, nazivana je Velikom izložbom (*Great Exhibition of the Works of Industry of all Nations*) ili Izložbom u Kristalnoj palati (*Crystal Palace Exhibition*, po gradeвини u kojoj je održana). (Prim. prev.)

** *Exposition Universelle* (1855) bio je naziv druge Svetske izložbe, odr-žane na Jelisejskim poljima u Parizu. Njen puni naziv glasio je *Expositi-on Universelle des produits de l'Agriculture, de l'Industrie et des Beaux-Arts de Paris* 1855. (Prim. prev.)

konkurentne cene, u samom centru grada“, objašnjavao joj je uzbuđeno, dok ga je Žozefina oduševljeno gledala.

„Nisam znala da si tako strastven“, primetila je.

„Ah.“

„Mislim, u glavi.“ Nasmešila se.

„Ah.“

„A šta o tome misli tvoj otac?“

„Neće ni da čuje za to.“

„Šta ćeš raditi?“

„Čekaću“, uzdahnu on. „Šta drugo mogu?“

„Zar ne bi mogao pokušati da se osamostališ?“

„Teško. Novac je u njegovim rukama. A razdor u porodici...“

„Voliš svoga oca, zar ne?“

„Naravno.“

„Budi dobar prema ocu i prema svojoj ženi, dragi moj Žil. Budi strpljiv.“

„Valjda je tako.“ Neko vreme je ćutao. Zatim se razvedrio.

„Ali ipak želim da ćerki dam ime Žozefina.“

Zatim je, objašnjavajući da mora da se vrati kući i ženi, ustao. Ona ga zadrža, hvatajući ga za ruku.

„Ne smeš to da uradiš, prijatelju. Ni zbog mene. Ne radi to.“

Međutim, on je, ne odgovorivši joj na te reči, platio konobaru i otišao.

Pošto je ostala sama, Žozefina se zamislila. Da li je on zaista želeo da svojoj kćerki da ime Žozefina? Ili je, setivši seavnog, naivnog obećanja, samo odigrao romantičnu scenu, navodeći je da ga oslobodi te obaveze? Nasmešila se. To nije bilo važno. Čak i ako je uradio ovo drugo, to je bilo lepo i bistro s njegove strane.

Volela je bistre muškarce. A zabavljalo ju je i to što na kraju ipak nije znala šta će on uraditi.



Visoka žena zastade. Bila je veoma mršava. Pored nje je stajao tamnokosi devetogodišnji dečak, kratko ošišan, široko razmaknutih očiju. Izgledao je bistar.

Udovica Le Sur imala je četrdeset godina ali je, zbog neugledne odeće koja joj je visila na koščatom telu ili zbog duge i neuredne sede kose, ili možda zbog svog kamenog izraza lica, izgledala mnogo starija. A ako je bila smrknuta, imala je razloga za to.

Prethodne noći joj je, ne prvi put, sin postavio jedno pitanje. A danas je zaključila da je došlo vreme da mu kaže istinu. „Hajde da uđemo“, kazala je.

Veliko groblje *Per Lašez* nalazilo se na padini brda oko pet kilometara istočno od Tiljerija, koje su sat vremena ranije napustili otac Gzavije i mali Rolan. Bilo je to drevno groblje, u poslednje vreme slavno. Na njemu su bili sahranjeni mnogi znameniti ljudi – državnici, vojnici, umetnici i kompozitori, i brojni posetioци dolazili su da se dive njihovim spomenicima. Međutim, udovica Le Sur nije dovela svog sina na grob.

Ušli su na groblje kroz kapiju s gradske strane, ispod brda. Ispred njih, između spomenika, pružale su se aleje s drvoredima i kaldrmisane ulice, poput manjih rimskih puteva. Bilo je tiho. Osim čuvara na kapiji, bili su gotovo sami. Udovica je tačno znala kuda su se zaputili. Dečak nije.

Najpre su, tik desno od ulaza, zastali pored spomenika koji je proslavio ovo groblje, visokog nadgrobnog spomenika srednjovekovnih ljubavnika Abelara i Eloiz. Ali se tu nisu dugo zadržali. Niti se pak udovica zadržala kod spomenika bilo kojem od slavniх Napoleonovih maršala niti kod nešto novijeg groba slikara Koroa, pa čak ni kod

otmenog spomenika kompozitoru Šopenu. To bi im samo odvuklo pažnju. Pre nego što svom sinu kaže istinu, morala je da ga pripremi.

„Žan le Sur je bio hrabar čovek.“

„Znam, *maman*.“ Njegov otac je bio junak. Svake večeri pre spavanja prisećao se svega što je znao o visokom, blagom čoveku koji mu je pričao priče i loptao se s njim. Čoveka koji je uvek donosio hranu u kuću, čak i kad je Pariz gladovao. A ako bi mu ponekad sećanja postala maglovita, tu je uvek bila fotografija lepog tamnokosog muškarca široko razmaknutih očiju, poput njegovih. Ponekad ga je sanjao. Zajedno su doživljavali mnoge pustolovine. Jednom su se čak borili rame uz rame u uličnoj bici.

Nekoliko minuta majka ga je bez reči vodila uzbrdo sve dok, pod samim vrhom brda, nije skrenula na dugačku stazu što je vodila udesno. Tek tada je opet progovorila.

„Tvoj otac je imao plemenitu dušu.“ Zagledala se u sina. „Šta misliš, Žak, šta znači biti plemenit?“

„Pretpostavljam...“, zamisli se dečak, „da to znači biti hrabar, poput vitezova koji su se borili za svoju čast.“

„Ne“, odgovori ona odlučno. „Ti vitezovi u blistavim oklopima uopšte nisu bili plemeniti. To su bili lopovi, tirani, koji su zgrtali sva blaga i moć kojih su mogli da se dočepaju. Nazivali su sebe plemenitim i gordili se, pretvarajući se da je njihovo poreklo uzvišenije od našeg, da bi mogli da rade šta god poželev. Aristokrate!“ Ona iskrivi lice. „Lažno plemstvo. A kralj je bio najgori od svih njih. Bila je to prljava zavera koja je trajala vekovima.“

Mladi Žak je znao da je njegova majka bila vatreni pristalica Francuske revolucije. Međutim, posle očeve smrti uvek je izbegavala da govori o takvim stvarima, kao da pripadaju nekom mestu skrivenom u tami, u koju nije želela da zalazi.

„Zašto je to tako dugo trajalo, *maman*?“

„Zbog zločinačke moći još gore od kraljeve. Znaš li čija je to moć bila?“

„Ne, *maman*.“

„Bila je to crkva, Žak. Kralja i njegove aristokrate podržavala je crkva, a sveštenici su govorili ljudima kako treba da ih slušaju. To je bila pogodba starog režima. Jedna ogromna laž.“

„Zar Revolucija nije to promenila?“

„Hiljadu sedamsto osamdeset devete dogodilo se više od revolucije. Bilo je to rađanje same Slobode. Sloboda, jednakost, bratstvo: to su bile najplemenitije ideje za koje ljudi znaju. Stari režim se borio protiv njih, zato su im revolucionari odsekli glave. To je bilo istinski neophodno. Ali i više od toga. Revolucija nas je oslobodila tamnice koju je stvorila crkva. Moć sveštenika je srušena. Ljudi su dobili slobodu da se odreknu boga, da odbace praznoverje i okrenu se razumu. Bio je to veliki korak za čovečanstvo.“

„Šta se desilo sa sveštenicima, *maman*? Jesu li i oni pobijeni?“

„Neki.“ Ona slegnu ramenima. „Ne dovoljno njih.“

„Ali oni postoje i danas?“

„Nažalost.“

„Pa, jesu li svi revolucionari bili ateisti?“

„Ne svi. Ali najbolji među njima jesu.“

„Ti ne veruješ u boga, *maman*?“, pitao je Žak. Njegova majka odmahnu glavom. „Je li verovao moj otac?“, upita zatim dečak.

„Ne.“

Dečak se na trenutak zamislio.

„Onda neću ni ja“, rekao je.

Put je zaokretao ka istoku, približavajući se spoljašnjoj granici groblja.

„Šta se desilo s Revolucijom, *maman*? Zašto nije potrajala?“

Njegova majka opet slegnu ramenima.

„Došlo je do zbrke. Napoleon je preuzeo vlast. On je bio napola revolucionar, a napola rimski car. Pre nego što je poražen, osvojio je gotovo čitavu Evropu.“

„Je li on bio ateista?“

„Ko zna. Crkva nikad nije povratila svoju moć, ali i on je sveštenike smatrao korisnim – kao i većina vladara.“

„A posle njega, sve je opet bilo kao pre?“

„Ne baš. Svi evropski monarsi plašili su se revolucije. Trideset godina su uspevali da potiskuju sile slobode. U Francuskoj su konzervativci – stari monarhisti, bogata buržoazija, svi oni koji su se plašili promena – podržavali konzervativnu vladu. Narod nije imao nikakvu moć, siromašni su bivali sve siromašniji. Ali se duh slobode nikada nije ugasio. Hiljadu osamsto četrdeset osme, širom Evrope počele su da izbijaju revolucije, pa i ovde. Stari, debeli Luj Filip, kralj buržoaskih klasa, tako se uplašio da je uskočio u kola i pobjegao u Englesku. Ponovo smo postali republika. I izabrali smo Napoleonovog bratanca da je predvodi.“

„Ali on se proglasio za cara.“

„Želeo je da bude kao njegov stric. Nakon što je dve godine vladao republikom, proglasio se za cara – a pošto je veliki Napoleon za sobom ostavio sina, koji je umro, prozvao se Napoleon III.“ Ona odmahnu glavom. „Ah, taj je umeo da pravi predstave. Baron Osman je obnovio Pariz. Izgrađena je raskošna nova opera. Ogromne izložbe, na koje je dolazilo pola sveta. Ali siromašnima nije bilo ništa bolje nego pre. A onda je, posle deset godina, Napoleon III napravio

glupu grešku. Započeo je rat s Nemačkom. Ali on nije bio vojskovođa, i izgubio je.“

„Sećam se kad su Nemci došli u Pariz.“

„Razbili su našu vojsku i opkolili Pariz. To je trajalo mesecima. Umalo smo pomrli od gladi. Ti to nisi ni znao, ali na kraju, oni čorbuljaci kojima sam te hranila bili su kuvani od pacova. Imao si samo pet godina, ali si, srećom, bio snažan. Konačno su nas gađali teškom artiljerijom i više ništa nismo mogli da učinimo. Pariz se predao.“ Uzdahnula je. „Nemci su se vratili u Nemačku, ali su nas naterali da se odrekemo Alzasa i Lorene – prelepih oblasti duž naše rajnske obale, sa divnim planinama i vinogradima. Francuska je bila ponižena.“

„Posle toga mi je otac ubijen. Uvek si mi govorila da je nastradao u borbi. Ali nikada to nisam zapravo razumeo. Učitelji u školi kažu...“

„Nije važno šta oni kažu“, prekide ga majka. „Ja ću ti reći šta se desilo.“ Ipak, tada je začutala a na licu joj se na trenutak pojavio jedva primetan blagi osmeh.

„Znaš“, nastavila je ona, „kad sam htela da se udam, moja porodica nije bila naročito zadovoljna. Bili smo vrlo siromašni, ali je moj otac bio profesor i želeo je da se udam za učenog čoveka. Žan le Sur je bio radnički sin, slabo obrazovan. Radio je u štampariji, kao slovoslagač. Ali je bio veoma radoznao.“

„Pa šta se desilo?“

„Moj otac je odlučio da obrazuje mog budućeg muža, a tvoj otac nije imao ništa protiv toga. Zapravo, bio je izuzetan učenik, i uskoro je počeo da čita sve što mu je palo pod ruku. Mislim da je na kraju pročitao više od bilo kojeg drugog čoveka kojeg poznajem. Kroz učenje se upoznao sa uverenjima za koja je dao i život.“

„Verovao je u revoluciju.“

„Tvoj otac je shvatio da čak ni Francuska revolucija nije dovoljna. U vreme kada si rođen, znao je da jedini put napred jeste apsolutna vladavina naroda i ukidanje privatne svojine. Mnogi hrabri ljudi mislili su isto.“

Sada su sa desne strane, iza stabala, mogli da vide spoljašnji zid groblja. Gotovo su stigli do svog odredišta.

„Pre četiri godine“, nastavi ona, „činilo se da se ukazala prilika. Napoleon III je bio potučen. Vlada, takva kakva je bila, nalazila se u rukama Narodne skupštine, koja je bila pobjegla iz grada u Versajsku palatu. Poslanici su bili tako konzervativni da smo mislili da će se odlučiti za još jednu monarhiju. Vidiš, skupština se plašila Parižana, jer smo imali sopstvenu miliciju i mnoštvo topova na brdu Monmartr. Poslali su svoje jedinice na nas, da nam preotmu topove. Međutim, vojnici su nam se pridružili. I odjednom se dogodilo: Pariz je odlučio da sam uzme vlast u svoje ruke. To je bila Komuna.“

„Moji profesori kažu da ona nije dobro prošla.“

„Oni lažu. Bilo je to predivno doba, to rano proleće. Sve je funkcionisalo kako treba. Komuna je preuzela crkvene posede. Počeli su da daju ženama jednaka prava kao i muškarcima. Nosili smo Crvenu zastavu naroda. Muškarci poput tvog oca organizovali su čitave oblasti kao radničke države. Skupština u Versaju je bila prestravljena.“

„Je li onda Skupština napala Pariz?“

„Do tada su već bili ojačali. Imali su vojne snage. Nemci su im čak vratili i ratne zarobljenike, da bi ojačali vojsku u Versaju protiv naroda. To je bilo gnusno. Branili smo kapije Pariza. Postavljali smo barikade na ulicama. Gradska sirotinja se junački branila. Ali na kraju su nas nadjačali. Poslednja nedelja maja – Krvava nedelja – bila je najgora...“

Udovica Le Sur začuta. Stigli su do jugoistočnog ugla groblja, odakle se put strmo peo i zaokretao levo središnjim brežuljkom. Desno od kaldrisanog puta, niz padinu, pružao se kameni spoljašnji zid groblja ispred kojeg se nalazio mali prazan trouglasti komad zemlje. Bio je to bezličan mali delić groblja koji nije bio udostojen ni nazivom.

„Na kraju je“, nastavi tada udovica tiho, „poslednji deo grada koji se odupirao bila sirotinjska četvrt Belvil tu u blizini. Neki naši ljudi su se tamo borili.“ Pokazala je ka nadgrobnim spomenicima na vrhu brda iza njih. „Konačno, sve se završilo. Poslednjih stotinak komunara je zarobljeno. Među njima je bio i tvoj otac.“

„Misliš, odveli su ga u zatvor?“

„Ne. Oficir koji je komandovao vojskom naredio im je da odvedu zatvorenike tamo.“ Ona pokaza na prazan deo zida. „Tu je postrojio svoje vojnike i naredio im da pucaju u zarobljenike. Tek tako. I tako je tvoj otac poginuo. Sada znaš.“

Visoka, mršava udovica Le Sur odjednom zaplaka. Sin ju je posmatrao. Međutim, ona se brzo obuzdala i na minut-dva nepomično zagledala u bezlični zid pred kojim je izgubila muža.

„Hajdemo sada nazad“, reče ona. Oni krenuše.

Bili su već gotovo stigli do ulaza na groblje kada ju je Žak upitao:

„Šta se desilo sa oficirom koji ih je tek tako postreljao?“, upita on.

„Ništa.“

„Znaš li sigurno da je tako bilo? Znaš li ko je to učinio?“

„Saznala sam. Kao što možeš da zamisliš, on je aristokrata. Još uvek ih ima mnogo u vojsci. Zove se vikont De Sinj.“ Ona slegnu ramenima. „Ima sina, mlađeg od tebe, po imenu Rolan.“

Žak le Sur je neko vreme ćutao.

„Onda ću ja jednog dana ubiti njegovog sina.“ Rekao je to tiho, ali odlučno.

Majka mu nije odgovorila. Koračala je dalje. Hoće li mu reći da ne razmišlja o osveti? Nipošto. Njena ljubav je bila strastvena, a strast je nezaustavljiva. Pravični ljudi uništavaju svoje neprijatelje. To im je sudbina.

„Budi strpljiv, Žak“, odgovori ona. „Čekaj pravi trenutak.“

„Čekaću“, reče dečak. „Ali Rolan de Sinj će umreti.“

Drugo poglavlje

1883.

Dan je loše počeo. Njegov mali brat Lik je nestao. Toma Gaskon je voleo svoju porodicu. Njegova starija sestra Adel već se udala i odselila; mlađa sestra Nikol uvek je bila sa svojom najboljom drugaricom Ivet, a njihovi su mu razgovori bili dosadni. Ali Lik je bio poseban. On je bio mezimče cele porodice. Ljupki dečaćić kojeg su svi voleli. Toma je imao skoro deset godina kada se on rodio i od samog početka bio je Likov vodič, filozof i drug.

Zapravo, Lika nije bilo još od sinoć. Međutim, pošto ga je otac uverio da je dečak kod rođaka koji su živeli samo kilometar od njih, niko nije brinuo. Tek kada je Toma trebalo da krene na posao, čuo je majčin krik.

„Hoćeš li da kažeš da nisi *siguran* da je on kod tvoje sestre?“

„Ali naravno da je tamo“, začuo se iz kreveta očev glas. „Otišao je tamo juče posle podne. Gde bi drugde mogao da bude?“

Mesje Gaskon je bio opušten čovek. Zараđивao je za život radeći kao vodonoša, ali nije bio naročito pouzdan. „On radi tačno onoliko koliko mora“, govorila je njegova žena, „i ni sekund više.“ A on bi se složio s njom jer je, po njegovom

mišljenju, to bilo sasvim razumno. „Život je da se živi“, govorio je. „Ako ne možeš da sedneš i popiješ čašu vina...“ Odmahnuo bi rukom, nagoveštavajući uzaludnost svega ostalog. Mada nije previše pio. Ali sedenje mu je bilo vrlo važno.

Sada se pojavio, bos i neobrijan, navlačeći odeću, spreman za svađu. Ali žena ga je ućutkala.

„Nikol“, naredila je, „odmah otrči do tetke i vidi da li je Lik tamo.“ Zatim se okrenula mužu: „Raspitaj se kod suseda jesu li nam videli sina. Sram te bilo!“, dodala je besno.

„Šta ja da radim?“, upitao je Toma.

„Da ideš na posao, naravno.“

„Ali...“ Toma nije mogao mirno da ode a da se pre toga ne uveri da mu je brat na sigurnom.

„Hoćeš li da zakasniš i ostaneš bez posla?“, upita ga ljutito majka, a zatim nešto blažim glasom dodade: „Ti si dobar dečko, Toma. Tvoj otac je verovatno u pravu i brat ti je kod tetke.“ A primetivši da joj se sin i dalje koleba, kazala je: „Ne brini. Ako bude potrebno, poslaću Nikol po tebe. Obećavam.“

I tako je Toma otrčao niz brdo Monmartr.

Mada je brinuo zbog svog malog brata, Toma svakako nije želeo da izgubi posao. Pre nego što je postao vodonoša njegov otac je bio radnik, koji je neprestano dobijao i gubio poslove. Međutim, majka je želela da joj sin završi neki zanat, te je postao gvožđar. Onizak rastom, Toma je bio krupan i snažan i imao je oštro oko. Brzo je učio i mada mu još nije bilo ni dvadeset, starijim radnicima je uvek bilo drago da ga imaju pri ruci i rado su ga podučavali.

Bilo je vedro jutro krajem proleća. Toma je nosio košulju i kratki kaput. Široke pantalone behu mu opasane širokim kožnim pojasom; u radničkim cipelama gazio je prašnjavim ulicama. Trebalo je da pređe oko četiri kilometra.

Geografija Pariza bila je vrlo jednostavna. Počevši od dravnog naselja ovalnog oblika na obalama Sene oko središnjeg

ostrva, grad se vekovima postepeno širio, opasan zidinama građenim u nizu sve širih koncentričnih ovala. Krajem osamnaestog veka, uoči Francuske revolucije, grad je na oko tri kilometra od Sene bio okružen carinskim zidinama, na čijim su se brojnim kapijama nalazile carinske kućice za omražene poreznike. Izvan tog ovala širio se ogroman pojas predgrađa i sela među kojima je, na istoku, bilo i groblje *Per Lašez*, a na severu brdo Monmartr. Posle Revolucije, omrznuti stari carinski zid je srušen, a tren uoči skorašnjeg rata s Nemcima širokim nizom utvrđenja opasana su čak i spoljašnja predgrađa. Međutim, mnoga od njih, posebno Monmartr, još uvek su izgledala kao stara sela, što su zapravo i bila.

U dnu brda Monmartr Toma je prešao stari i zapušteni Trg Kliši i krenuo dugim bulevarom ka jugozapadu, duž ostataka srušenog carinskog zida, pri čemu su se gradske ulice pružale s leve strane a predgrađe Batinjol sa desne. Povremeno bi pored njega prošao tramvaj s upregnutim konjima, ali kao i većina radnika, Toma je nerado i retko plaćao vožnju tramvajem ili omnibusom koje su vukli konji, a oni u svakom slučaju nisu išli mnogo brže od njegovog hitrog hoda.

Posle pola sata stigao je do niza otmenih čeličnih ograda kroz koje su se, s leve strane, videli zeleni travnjaci parka Monso. Nekada kraljevski vrt a sada otmeni javni park, park Monso je predstavljao ulaz u bogatašku četvrt. Južno od njega nalazile su se raskošne kuće bogatih pripadnika buržoazije. Ali njegovo najlepše zdanje stajalo je upravo tu, na sredini ograde sa severne strane.

Ličilo je na mali, okrugli rimski hram. Zapravo, to je bila stara carinarnica. Međutim, u skladu sa aristokratskim okruženjem, tu običnu svrhu ovde je dobila savršena zasvođena kupola, okružena klasičnim stubovima. Toma je

voleo taj mali hram. To je takođe bio znak da je on stigao na svoje odredište.

U prethodnom pokolenju, bio je to skroman kraj zanatskih radnji i baštica. Zatim su u njemu počele da se pojavljuju manje vile na sprat s krovnim mansardama. A otkada je baron Osman počeo da u tom kraju gradi svoje široke ulice, u blizini su nikle i dugačke zgrade sa šest spratova. Zdanje na kome je radio Toma Gaskon nalazilo se na broju dvadeset pet u Ulici Šazel, sa severne strane, i dizalo se visoko iznad krovova okolnih vila: ogromna zatupasta figura, dovršena do struka, obavijena metalnim draperijama i okružena skelama. Bila je tako visoka da se videla čak s druge strane parka Monso.

Bio je to Kip slobode.

Radionice *Gaže, Gotje i kompanije* zauzimale su širok plato što se pružao sve do ulice sa zadnje strane. Tu se nalazilo nekoliko prostranih i visokih baraka, livnica i pokretni kran. Na sredini tog prostora stajao je ogroman torzo.

Toma je najpre ušao u baraku s leve strane. To je bio atelje u kome su majstori za dugim stolovima izrađivali dekorativne frizove za glavu i baklju. Rado ih je posmatrao kako rade, ali pravi razlog što je najpre ušao tu bilo je to što je ćelavi, krupni nadzornik rano izjutra obično boravio u toj prostoriji, a Toma mu se uobičajeno obraćao uljudnim „*Bonjour, monsieur*“, da tog svemoćnog čoveka podseti na svoje prisustvo.

Tog jutra je, međutim, nadzornik bio zauzet. U radionici je bio mesje Bartoldi. Tvorac Kipa slobode izgledao je od glave do pete kao pomodni umetnik, što je i bio sa svojim lepim, prefinjenim licem, širokim čelom i mekom kravatom vezanom u veliku mašnu. Godinama je radio na toj ideji. Prvobitno je zamislio da slična statua bude postavljena na

ulazu u Suecki kanal, kapiju Istoka. Od te zamisli se odu-stalo. Međutim, tada se pojavila nova, izuzetna prilika. Uz ogromne dobrovoljne priloge, narod Francuske naručio je kao poklon Americi statuu koja će stajati u Njujorškoj luci, na kapiji zapada. A sada je mesje Bartoldi postao jedan od najslavnijih umetnika na svetu.

Ne usuđujući se da ih prekida, Toma je brzo izašao iz ateljea i ušao u susednu baraku.

Iako je Bartoldi osmislio veličanstvenu statuu, ostalo je teško pitanje: kako je, dođavola, izraditi? Originalni plan, koji je predložio veliki francuski arhitekta Viole le Dik, bio je izgradnja kipa oko ogromnog kamenog stuba. Međutim, taj znameniti čovek je ubrzo zatim umro ne ostavivši im tačnija uputstva, te niko nije znao šta treba da radi. Konačno, jedan graditelj mostova je rekao da bi mogao da sačini okvir statue, te su ga imenovali za glavnog projektanta.

On je svom zadatku pristupio gotovo kao da gradi novi most. Statua će biti šuplja. Umesto kamenog stuba, u sredi-štu će se nalaziti stub od čeličnih nosača. Spoljašnji okvir će biti ogroman čelični skelet, a na taj skelet biće pričvršćena tanka bakarna spoljašnjost. Spiralno stepenište u unutraš-njosti statue omogućiće posetiocima da se popnu na vidi-kovac u dijademi na njenoj glavi.

Inženjerovi planovi takođe su omogućili istovremenu izradu statue u nekoliko delova. U desnoj ruci Sloboda će držati veliku baklju uperenu ka nebu, a u levoj zakonik, na kome će biti urezan datum Deklaracije nezavisnosti. To je bila ruka na kojoj je radio Toma sa svojim kolegama.

Tog dana su na izradi ruke s njim radila još dva radni-ka, obojica bradati, ozbiljni muškarci četrdesetih godina. Uljudno su ga pozdravili, a jedan ga je upitao i za zdravlje njegove porodice.

Toma nije mislio da je umesno da kaže kako mu je mlađi brat nestao. Zapravo, pomislio je, to bi moglo da zvuči baksuzno. Jer ako o nečemu pričaš, to se može dogoditi.

„Dobro su“, odgovorio je. Zasad će se usredsrediti na posao.

Ruka beše ogromna. Desetak ljudi moglo je da sedi na ispruženom dlanu i prstima. S unutrašnje strane nalazio se čvrst okvir od čeličnih šipki. Međutim, oko njih je bilo obavijeno desetine dugih, tankih metalnih traka. One behu široke tek pet centimetara, sasvim blizu jedna drugoj, i tačno su pratile obrise Bartoldijevog modela tako da je, kad bi se sve spojile, ruka izgledala kao ud nekakvog džinovskog pletenog čoveka.

Postavljanje tih traka na mesto iziskivalo je pažljiv i marljiv rad. Više od sat vremena sva trojica su radili u tišini, gotovo ne progovarajući. Nisu prekidali posao sve do jutarnje nadzornikove posete.

Nadzornik je još uvek bio u društvu gospodina Bartoldija. Ali u međuvremenu im se pridružio još neko.

Nadzor u radionicama uglavnom je vršio mlađi projektantov partner. Ali danas je i sam projektant došao da obiđe radnike.

Ako je Bartoldi izgledao od glave do pete kao umetnik, projektant je izgledao kao tipičan inženjer. Dok je Bartoldijevo lice bilo duguljasto i pesničko, činilo se da je glavu inženjera sam bog Vulkan iskovao u svojoj kovačnici i pričvrstio je stegom. Sve je kod tog čoveka bilo uredno i dobro utegnuto – kratko ošišana kosa i brada, odeća i kretnje – pa ipak, bio je pun energije. A blago izbuljene oči blistale su sjajem koji je nagoveštavao da i on, takođe, ume da bude pravi sanjar.

Nekoliko minuta su on i Bartoldi zagledali ogromnu ruku, kuckali po tankim metalnim trakama, premeravali tu

i tamo, i konačno s odobravanjem klimnuli glavom nadzorniku te vedro objavili: „Odlično, gospodo.“ Upravo su hteli da izađu kad mu se projektant okrenuo i primetio: „Vi ste novi ovde, je li tako?“

„Da, mesje“, odgovori Toma.

„A kako se zovete?“

„Toma Gaskon, mesje.“

„Gaskon, hm? Vaši preci su svakako došli iz Gaskonje?“

„Ne znam, gospodine. Pretpostavljam da jesu.“

„Gaskonja.“ Inženjer se zamisli, a zatim nasmeši. „Stara rimska provincija Akvitanija. Topli jug. Zemlja vina. I konjaka: ne zaboravimo armanjak.“

„Ili *Tri musketara*“, dodade Bartoldi. „D’Artanjan je bio Gaskonjac.“

„*Voilà*. A šta možemo da kažemo o osobinama vaših zemljaka, mesje Gaskon?“, nastavi šaljivo inženjer. „Zar oni nisu poznati po viteštvu i časti?“

„Navodno se mnogo hvališu“, reče nadzornik, ne želeći da bude isključen iz razgovora.

„Da li ste i vi hvalisavi, mesje Gaskon?“, upita inženjer.

„Nemam čime da se hvalim“, odgovori jednostavno Toma.

„Ah“, reče inženjer. „Onda vam možda ja mogu pomoći. Šta mislite, zašto baš ovako konstruišemo statuu?“

„Pretpostavljam“, odgovori Toma, „zato da bi se mogla rastaviti na delove i preneti preko Atlantika.“ Znao je da će statua, pošto bude završena ovde u Ulici Šazel, sa bakarnim omotačem pričvršćenim privremenim zakivcima, biti ponovo razmontirana a zatim opet sklopljena u Njujorku.

„To je tačno“, reče inženjer. „Ali postoji i drugi razlog. Statua će stajati kraj otvorene vode u njujorškoj luci, izložena vetru, koji će duvati u nju kao u jedro. Ako bi bila sasvim statična, bila bi pod ogromnim pritiskom. Promene